

ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ

№ 1, 2023

ЦИФРОВИЙ СУПРОТИВ, АБО ЯК РОЗПІЗНАТИ ФЕЙКОВІ НОВИНИ ТА МАНІПУЛЯЦІЇ У ОНЛАЙН-СЕРЕДОВИЩІ: ПОРАДИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

Чи перевіряєте ви джерела прочитаного в інтернеті? Чи змогли б ви розпізнати фейкові новини та маніпуляції? Інформацію, знайдену в інтернеті, слід оцінити, перш ніж її можна буде вважати цінною.

Однією з перших міжнародних організацій, що почали розробляти настанови для учителів та учнів, стала Рада Європи (РЄ), що започаткувала дискусію на міжнародному рівні зі сприяння безпеці в онлайн-середовищі та під час використання платформ соціальних медіа дітьми та молоддю. Зокрема, було складено керівні принципи для освітніх політиків та розроблено ресурси для педагогів і дітей, щоб вони могли навчитися захищатися під час користування Інтернетом.

Важливими настановами з питань цифрового громадянства та грамотності стала Рекомендація РЄ, прийнята

Комітетом Міністрів 21 листопада 2019 р. щодо розвитку та підтримки цифрового громадянства у країнах-членах РЄ (*Recommendation CM/Rec(2019)10 of the Committee of Ministers to member States on developing and promoting digital citizenship education*), де зазначено, що захищена технічна інфраструктура закладів освіти створює впевненість і довіру до цифрової участі в діяльності онлайн-спільноти. Це вимагає від постачальників цифрових платформ і операторів мобільного зв'язку забезпечити безпечніше цифрове середовище та спростити заходи безпеки [1].

Підтримка дітей та молоді в безпечній, ефективній, критичній і відповідальній участі у світі, наповненому соціальними медіа та цифровими технологіями, стала сьогодні світовим пріоритетом, а поняття цифрового громадянства виокремилось, щоб охопити низку компетентностей, ставлення та поведінки, що стосуються переваг та можливостей, що надає світ онлайн, створюючи стійкість до його потенційної шкоди та ризиків.

У рамках проекту Спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Демократична та інклюзивна шкільна культура в роботі» (DISCO) розроблено

поради та низку матеріалів для вчителів та учнів, які містять інформацію про те, як розпізнавати фейкові новини та неправдиву інформацію, знайдену в онлайн-середовищі. На основі розробленої Радою Європи моделі цифрового громадянства, що включає три категорії та 10 основних галузей, виокремлено необхідні компетентності, що дозволяють учневі бути стійким до цифрових маніпуляцій. Матеріали Ради Європи та посібник для вчителів про фейкові новини та неправдиву інформацію, запропонований РЄ, пропонують приклади вправ на основі критичного мислення та проблемного навчання, які спрямовані на те, щоб навчити про реальні випадки фейкових новин [2] (рис.2).

Комунікація – це взаємодія, процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами; спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації. Слід також розуміти поняття **масової комунікації**, що означає процес передачі інформації групі людей одночасно за допомогою спеціальних технічних засобів - мас-медіа та інтернет-мереж.

Належна комунікація передбачає здатність створювати, отримувати та поширювати інформацію, використовуючи відповідні інструменти, усвідомлюючи цінності та ставлення, права та обов'язки, конфіденційність та безпеку. При цьому необхідно підвищувати обізнаність і підтримувати дотримання прав учнів, особливо щодо питань конфіденційності, захисту даних і свободи вираження поглядів; сприяти здатності батьків розширювати можливості дітей у цифровому середовищі та знаходити належний баланс між безпекою в інтернеті та розширенням прав і можливостей.

Маніпуляція може включати дезінформацію, неповноцінну і

неправдиву інформацію або сприйняття та підтримку дискурсів, що пропагують расизм, нетерпимість і дискримінацію. Маніпуляція, тобто спроби вплинути на переконання, ставлення та поведінку людей, не є новим і не є специфічним для онлайн-середовища. Такі дії часто здійснюються через державні установи; політиками та ЗМІ, що контролюють або впливають на схеми голосування; або рекламної індустрії, щоб впливати на ставлення та поведінку споживачів. Все це тепер сьогодні притаманно онлайн-середовищу. Маніпуляції впливають на природні страхи людей, такі як страх щось втратити або страх невизначеності. Цифрові технології можуть обмежити здатність людей робити вільний вибір, а також їхні можливості взаємодії та доступу до інформації. Розроблені рекомендації РЄ надають аналіз типів маніпулювання, дуже поширеного в онлайн-середовищі: маніпулювання, яке призводить до прийняття радикальних поглядів, що призводить до насильницького екстремізму та тероризму. Подібний аналіз можна провести щодо інших типів негативних повідомлень, що передаються онлайн, і різної здатності людей протистояти таким повідомленням [1;2].

Що повинна вміти людина, щоб протистояти маніпуляціям онлайн:

- ретельно аналізувати, оцінювати, оскаржувати та відкидати упереджену комунікацію, пропаганду та дезінформацію;
- розуміти складність соціальних і політичних питань і визнавати, що ці проблеми не завжди можна адекватно вирішити за допомогою спрощених відповідей або рішень;
- творчо усвідомлювати, розуміти та цінувати переконання, точки зору та світогляд інших людей, а також визнавати, що погляди інших людей можуть бути такими ж дійсними, як і їхні власні, якщо розглядати їх з їхньої позиції;

- розуміти та цінувати, наскільки ненасильницькі демократичні засоби є більш ефективними інструментами для мирного вираження поглядів і думок громадян, врегулювання розбіжностей у думках та досягнення політичних і соціальних цілей;
- цінувати людську гідність, права людини, культурне розмаїття, демократію, рівність, чесність, справедливість і верховенство права; виявляти відкритість до культурної відмінності та до інших вірувань, світоглядів і практик; виявляти повагу до людей, які не поділяють їхні погляди, якщо вони визнають людську гідність і права людини.

Деконструкція дезінформації, пропаганди чи популістських повідомлень вимагає від особи навичок доступу та оцінки альтернативних джерел інформації, особливо джерел, які пропонують альтернативні наративи. Крім того, люди повинні вміти деконструювати приховані мотиви, наміри та цілі тих, хто створив повідомлення. Це, у свою чергу, вимагає здатність розуміти й інтерпретувати ширший політичний та соціальний контекст, у якому створювалися повідомлення. Після критичного аналізу люди також повинні мати можливість прийти до послідовних висновків.

Відповідальність є особливо важливою характеристикою людини в онлайн-середовищі. Багато шкоди може бути завдано простим поширенням оманливої, маніпулятивної чи неправдивої інформації або думок, які суперечать фундаментальним демократичним цінностям.

Відповідь на спроби онлайн-маніпуляцій потребує не лише певних знань і навичок. Той факт, що сьогодні існують інструменти для перевірки того, чи щось правдиве чи фальшиве, не обов'язково означає, що люди використовуватимуть ці інструменти та навички, які вони мають, щоб деконструювати та

реагувати на маніпулятивні повідомлення. На реакцію та поведінку людини впливають емоційні елементи. Когнітивні упередження можуть обмежувати наше сприйняття та інтерпретацію повідомлень. Наприклад, упередження змушує нас надавати перевагу тій інформації, яка допомагає підтвердити наші переконання та ідеї, та ігнорувати або нехтувати інформацією, яка їх оскаржує. Упередження також можуть обмежити конкретні відповіді на проблемні повідомлення. Наприклад, ефект стороннього спостерігача показує, що існує мала ймовірність того, що хтось вживе заходів на підтримку людини, яка потребує допомоги, наприклад, хтось зазнав переслідування чи агресії в громадському місці, й інші є свідками. Цей ефект також притаманний для онлайн-середовища. Тому цінності та ставлення надзвичайно важливі.

Проблемне навчання та компетентності для демократичної культури.

Залучаючись до процесу, передбаченого дослідницькою навчальною діяльністю, учні розвивають компетентності для демократичної культури. Це передбачає процеси, засновані на дослідженні – зборі, обробці та аналізі інформації, тобто навчанні, засноване на вирішенні проблем і розвиває, перш за все, аналітичні та критичні навички мислення в учнів. Це дозволяє їм деконструювати медіа-повідомлення, порівнювати їх, а також використовувати критерії для ідентифікації елементів, які можуть вказувати на те, що вони є фейковими новинами, маніпуляціями чи дезінформацією. Завдяки цьому в учнів розвивається критичне розуміння медіа, а також критичне ставлення до вибору тем онлайн повідомлень [2].

Важливо зазначити, що такий дослідницький процес стимулює студентів розмірковувати над своїми цінностями, особливо під час дослідження тем, що торкаються

делікатних питань, пов'язаних із загрозами людській гідності та правами людини певних груп, культурного розмаїття суспільства чи неоднозначних ситуацій, пов'язаних з демократичною практикою, правосуддям чи верховенством права.

Як розпізнати фейкові новини та повідомлення?

Фейкові новини є успішними у разі, якщо контекст, у якому вони публікуються, і спільнота, на яку спрямовані фейкові новини, задовольняють таким критеріям:

- фейкові новини підтверджують інтереси, упередження та переконання членів спільноти;
- фейкові новини має побачити та «натиснути» велика частина спільноти;
- члени спільноти не усвідомлюють, що новина є фейковою;
- інші новини, що поширюються в спільноті, не відрізняються від фейкових новин і нічого не розкривають про те, що вони фейкові;
- лише деякі члени спільноти шукають інформацію за межами звичайних каналів спілкування спільноти.

Важливо розпізнавати різні типи комунікації та стилі фейкових новин. Успішні фейкові новини зазвичай мають однакові характеристики та використовують схожі стратегії переконання:

- спираються на такі емоції, як страхи чи упередження (наприклад, цікавість, любов до тварин, жадібність, хворобливість, страждання, незахищеність, расизм, параноя) і прагнуть, щоб користувач зробив вибір (тобто поділився новинами);
- розглядають питання, що становлять великий спільний інтерес (наприклад, тероризм, охорона здоров'я, расизм та інші форми дискримінації, політика, знаменитості) і пристосовані до потреб певної спільноти зі схожими психологічними та соціальними характеристиками;

- використовують драматичні чи сенсаційні тони (знаки оклику в заголовках, явні заклики поділитися, заяви на кшталт «газети вам цього не скажуть»);
- описують неймовірні чи надзвичайні події (наприклад, катастрофи, гігантські змови, інопланетян, зіткнення астероїдів, шокуючі чи скандальні заяви/поведінку зі сторони знаменитостей чи політиків);
- містять заголовки, призначені для збору «кліків» (клікбейт) і часто не пов'язані з самим контентом новин;
- використовують графіку та макет, подібний до основних соціальних медіа та журналістських веб-сайтів, що ускладнює розрізнення правдивих новин від фейкових;
- використовує цифрові та мультимедійні канали, щоб полегшити його поширення різними медіа-каналами.

Вміст фейкових новин можна розрізнити, якщо зрозуміти стратегії переконання, які використовуються для впливу на користувача. Оскільки дуже важко розрізнити кілька різних аспектів змісту фейкових новин, експерти РЄ пропонують покладатися на опис того, як дезінформація може бути сконструйована за категоріями дезінформації, запропоновані у навчальній онлайн-грі «Гра з фейковими новинами» (aboutbanews.com), створеної Кембриджським університетом і нідерландською платформою проти дезінформації DROG (<https://aboutbadnews.com/>).

Оскільки швидке поширення онлайн-дезінформації створює все більший ризик для суспільства в усьому світі, автори гри поставили на меті перевірити, яким буде результат її використання школярами середніх класів. Умовою гри є необхідність створити новинну статтю про політизовану тему (наприклад, європейську кризу біженців), використовуючи тактику, що вводить в оману, з точки зору різних типів виробників фейкових новин.

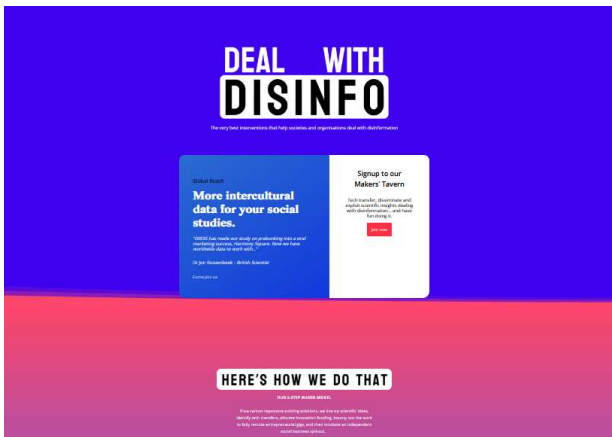

Рис.1. Скрін зі сторінки онлайн-гри, створеної Кембриджським університетом спільно з нідерландською платформою DROG (джерело: <https://aboutbadnews.com/>)

Отримані результати засвідчили, що освітні ігри можуть бути перспективним засобом т.зв. «щеплення» громадськості від фейкових новин [3]. Дослідники Е.Марвік і Р.Льюїс зазначають, що так звані інтернет-субкультури використовують переваги поточної медіа-екосистеми, щоб маніпулювати кадрами новин, встановлювати порядок денний і поширювати ідеї [5].

Висновки. Безсумнівно, що освітні онлайн-ресурси, присвячені подоланню стереотипів, що містять інструменти для вчителів та учнів, як розрізняти фейкові

Використані джерела:

1. Recommendation CM/Rec(2019)10 of the Committee of Ministers to member States on developing and promoting digital citizenship education. URL : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168098de08.
2. DIGITAL RESISTANCE. An empowering handbook for teachers on how to support their students to recognise fake news and false information found in the online environment. Council of Europe, December 2020. 91 p. URL : <https://rm.coe.int/digital-resistance-handbook-21012021/1680a1269d>
3. Sander van der Linden & Jon Roozenbeek, (2019) The Fake News Game: Actively Inoculating Against the Risk of Misinformation. Journal of Risk Research, Volume 22, 2019 - Issue 5. <https://doi.org/10.1080/13669877.2018.1443491>
4. Boididou, C., Papadopoulos, S., Apostolidis, L., & Kompatsiaris, Y. (2017). Learning to detect misleading content on Twitter. In ICMR 2017 - Proceedings of the 2017 ACM International Conference on Multimedia Retrieval (pp. 278–286).
5. Marwick, A., & Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. Data & Society Research Institute. Retrieved February, 15, 2023 from: https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf/

Матеріал підготувала: Овчарук О.В., д.п.н., проф

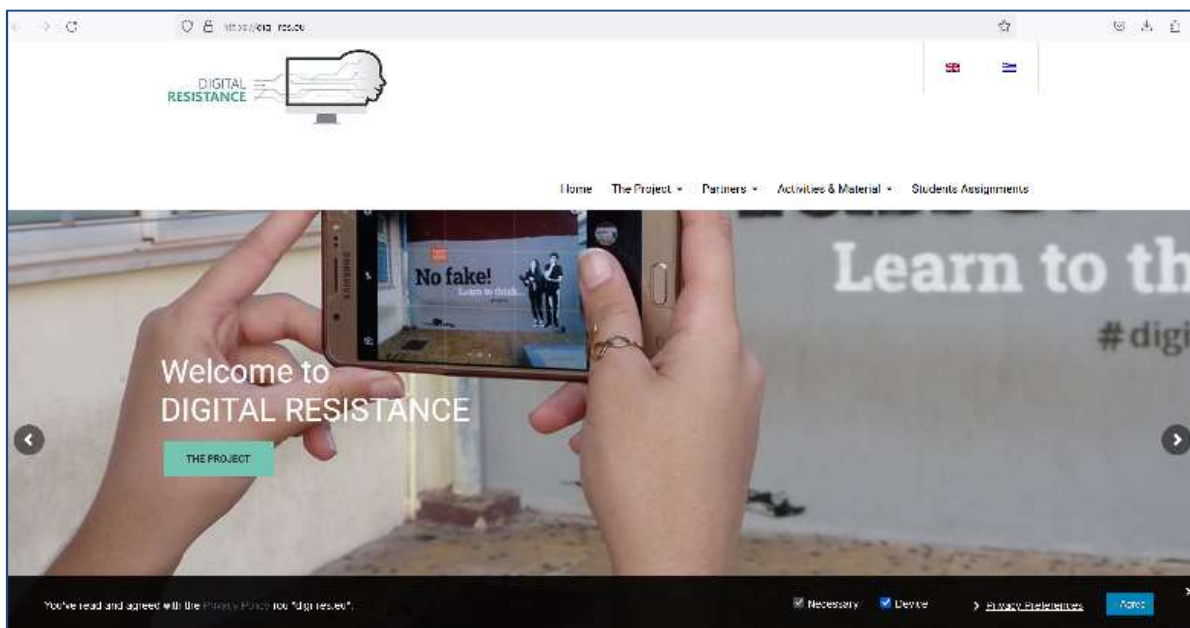

Рис.2. Веб-сторінка проекту РЄ «Digital Resistance». Джерело:<https://digi-res.eu/>

ІНФОРМУЄМО

Інтерактивна мапа онлайн-можливостей навчання в університетах країн ЄС
Джерело: <https://eua.eu/101-projects/541-refugees-welcome-map.html>

Інститут педагогіки НАПН України відкриває інформаційний хаб для науковців:
https://drive.google.com/file/d/1zBT5pmYWING1WL4rm-2hHPN6f_skoWa8/view

Читайте новини у Facebook
ІЦО НАПН України
<https://www.facebook.com/iden>

Сторінка ІЦО НАПН України
iitlt.gov.ua

Більше дізнатись про те, якими бувають фейки та маніпуляції – на сторінці проекту АРТЕФАКТ -

<https://artefact.live/%D1%84%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%B8/>